

BULHARSKÁ AKADEMIE VĚD
ÚSTAV PRO JAZYK BULHARSKÝ
,PROF. L. ANDREJČIN‘

Žaneta Todorová Zlatevá

DYNAMIKA DUBLETNOSTI V SLOVESNÉM SYSTÉMU SOUČASNÉHO SPISOVNÉHO
JAZYKA BULHARSKÉHO

Autoreferát disertační práce

Vedoucí práce: doc. dr. Ruska Sabeová Stančevá

SOFIE

2020

INFORMACE K DISERTAČNÍ PRÁCI

Práce byla projednána v Sekci současného jazyka bulharského 12.12.2019.

Autorka pracuje na Ústavě pro jazyk bulharský

Disertace obsahuje úvod, tři kapitoly, závěr, přínosy, publikace k tématu disertace, literaturu (celkově 149 s.) a přílohu (53 s.).

Obhajoba se bude konat 18.06.2020 v 11 h. na Ústavě pro jazyk bulharský.

Vědecká porada:

Prof. dr. Sija Kolkovská (předseda)

Prof. d.f.v. Vladko Murdarov

Prof. dr. Krasimira Aleksová

Prof. d.f.v. Lilija Krumová-Cvetková

Prof. dr. Nadka Nikolová

OBSAH AUTOREFERÁTU

- ÚVOD ▷ 2**

- 1. PODSTATA FENOMÉNU DUBLETNOSTI ▷ 5**
  - 1.1. Problém dubletnosti v rámci problému jazykové změny ▷ 7
  - 1.2. Jazyková změna a variantnost ▷ 8

- 2. NORMA – VARIANTNOST – DUBLETNOST ▷ 10**
  - 2.1. Norma a variantnost ▷ 10
  - 2.2. Variantnost a dubletnost ▷ 11

- 3. ANALÝZA DUBLETNOSTI V RÁMCI SLOVESNÉ SLOVNÍ ZÁSObY ▷ 13**
  - 3.1. Fonetická dubletnost v rámci slovesné slovní zásoby ▷ 14
  - 3.2. Slootovorní dubletnost v rámci slovesné slovní zásoby ▷ 20
  - 3.3. Tvaroslovní dubletnost v rámci slovesné slovní zásoby ▷ 22

- 4. VÝSLEDKY ▷ 24**

- 5. PŘÍNOSY ▷ 28**

- 6. PUBLIKACE K TÉMATU DISERTAČNÍ PRÁCE ▷ 29**

- 7. LITERATURA AUTOREFERÁTU ▷ 30**

ÚVOD

Výběr tématu

Dubletnost je fenomén, který se vyskytuje v každém spisovném jazyce a má charakter jazykové univerzálie. I když tak, jev není detailně prozkoumaný, v lingvistické literatuře není explikován jeho význam a z tohoto důvodu převládá negativní veřejný postoj k tomuto jevu. Zároveň je to důležité téma z hlediska kodifikační praxe a její posloupnosti a to především co se týká prostředků, kterými si slouží kodifikace při naznačování cest spisovného jazyka. To všechno podmiňuje potřebu detailnějšího výzkumu jevu dubletnosti s ohledem na kodifikační praxi a na pražskou teorii jazykové kultury.

Tématem práce je dynamika dubletnosti v slovesné slovní zásobě současného jazyka bulharského v době od vydávání prvního akademického pravopisného slovníku Pravopisný slovník současného bulharského spisovného jazyka, 1983 až vydávání posledního Oficiálního pravopisného slovníku jazyka bulharského slovesa, 2016. Výzkum tématu se může stát základem dalších teoreticky a prakticky podmíněných kodifikačních rozhodnutí, co se týče dubletních tvarů v určitém segmentu systému spisovného jazyka na budoucnost.

Objekt a předmět výzkumu

Objekt výzkumu práce je fenomén *dubletnost*. V práci se jev rozebírá teoreticky – v širším kontextu mechanismu jazykové změny a jevu variantnosti. A pak – na základě analýzy excerpovaného materiálu, který přesně ukazuje v kterých případech si kodifikace slouží nástrojem dubletnosti, jaké jsou výsledky dubletnosti a jak z toho vzniká jazyková změna, která se stává faktem v spisovném jazyce.

Zkoumají se pouze případy dubletnosti v slovesné slovní zásobě zachycené v kodifikačních dokumentech. Variantnost se rozebírá pouze v plánu teoretickém – u rozlišování obou jevů – dubletnosti a variantnosti. Varianty, které nemají status dublet, tedy spisovných tvarů, nejsou objektem výzkumu.

Předmět výzkumu je dubletnost v slovesném systému bulharského spisovného jazyka. Prizmatem slovesného systému v práci budeme zkoumat jev dubletnosti a jeho charakteristiky. Zkoumání dubletnosti právě v oblasti slovesného systému umožňuje systematictější výzkum jevu

– ne pouze na základě jednotlivých lexémů, nýbrž na základě celé kategorie lexémů, na základě určitého úseku jazykového systému. Z tohoto důvodu v práci se vynechávají případy dubletnosti u jednotlivých slovesných lexémů (*žena* a *žana*, *vzemam* a *vzimam* a další).

1. Cíle a úkoly práce

Výzkum si klade následující *cíle a úkoly*:

1. Teoretické probadání fenoménu dubletnosti. Jak už bylo zmíněno, jev dubletnosti nebyl detailně vyzkoumaný. V tom smyslu si práce klade za cíl na základě excerpovaného materiálu vyvést zvláštnosti jevu a vyjasnit jeho úlohu a důležitost z hlediska kodifikační praxe.
2. Vymežit případy, ve kterých si kodifikace slouží nástrojem dubletnosti ve slovesném systému spisovného bulharského jazyka.
3. Vyjasnit kritéria, kterými si slouží kodifikace při uvedení nebo likvidaci dubletních tvarů v rámci spisovného jazyka.
4. Prokázat dynamiku dubletnosti v slovesném systému bulharského spisovného jazyka: vyjasnit ve kterých úsecích systému kodifikace uvádí dubletní tvary a jak se mění rozsah dubletnosti v době 1983 – 2016.

Metodologie výzkumu

K vyplnění těchto cílů a úkolů výzkum si slouží následujícími pracovními metody:

- *Popisný*: popisuje se stav kodifikace dubletnosti v rámci slovesné slovní zásoby v kodifikačních dokumentech v době od vydávání meziválečných vědeckých mluvnic až do dnešní doby s důrazem na stav kodifikace v třech pravopisných akademických slovnících z roků 1983, 2002, 2016.
- *Porovnávací*: porovnává se stav kodifikace v jednotlivých kodifikačních dokumentech, aby se vyjasnila dynamika dubletnosti v zkoumané období
- *Analytický*: na základě porovnávání stavu kodifikace se analyzují kritéria, na základě kterých se dělají kodifikační rozhodnutí, co se týče změn rozsahu dubletnosti a použití nástroje dubletnosti v kodifikační práci.

Pracovní hypotéza

Hypotéza práce spočívá v tom, že v slovesné slovní zásobě existuje tendence klesání dvojtvarů v případech historické dubletnosti (dubletnost heterochronní či li vertikální) a tendence zachování nebo šíření rozsahu dubletnosti se ukáže v případech rovnocenné používání obou tvarů v úzu (dubletnost heterogenní či li horizontální).

Očekávané výsledky

Jako *výsledky* práce se očekává, aby bylo získáno vědecké poznání o stavu dubletnosti v bulharském spisovném jazyce v oblasti slovesné slovní zásoby. Důležitý praktický výsledek práce je optimalizace kodifikační praxe ve spojení s zpracování dubletnosti a její představení v kodifikačních dokumentech.

Struktura práce

Výzkum obsahuje úvod, teoretickou část, analýzu excerpovaného materiálu, výsledky, přínosy, literaturu a přílohu.

Teoretická část (kapitola první a druhá) rozebírá fenomén dubletnosti v širším kontextu jazykové změny a variantnosti na jedné straně a na straně druhé se soustředí na teorii jazykové kultury a na místo dubletnosti v kodifikační praxi.

U *analýzy materiálu* jsou možné dva postupy. Jeden představuje dubletnost podle její dynamiky a zkoumané případy dubletnosti se rozdělují na a) případy likvidované dubletnosti, b) případy dlouho trávající dubletnosti v současném jazyku a c) nové případy dubletnosti.

Další možný postup k dubletnosti je na základě jejího představení na jednotlivých jazykových rovinách. Ve výzkumu se držíme tohoto postupu z důvodu jeho univerzálnosti. V tom smyslu rozebíráme případy fonetické, slovtvorní a tvaroslovní dubletnosti.

I KAPITOLA. PODSTATA FENOMÉNU DUBLETNOST

Pojem dubletnosti v jazykovědě počátkově byl používán k označování etymologické dubletnosti. Podle B. Paraškevového v lingvistice pojem *dublety* je poprvé použitý francouzským lingvistem N. Katerino, 1963 v jeho studii, věnované dubletám ve francouzštině (Paraškevov 1987: 45). V 19. století, když podle autora zájem k jevu roste, se objevují první seznamy etymologických dublet v angličtině, ruštině, italštině a němčině, i když kritéria sestavování těchto seznamů jsou docela subjektivní.

V 20. století termín se používá v synchronním plánu jako synonymum morfologické variantnosti (Achmanová 1969). To je pochopitelné, protože do 20. století jazykověda se zajímá především o diachronní lingvistiku a až potom středem její pozornosti se stává synchronní výzkum jazyka a tak některé termíny se začínají používat k označování jiných jevů.

V západní lingvistice termín až do dneska se používá k označování etymologické dubletnosti, např. u Millardu dublety jsou slova ‚stejného původu získané v jazyce různým způsobem‘ (Millard 1989: 359), anebo podle definice K. Sesterchen: ‚dva nebo víc varující tvary stejného původu, které patří stejnému jazyku ve stejném období‘ (Sesterchen 2016: 3). Je důležité, že dubletnost není definovaná jako jev, patřící pouze k spisovnému jazyku, však obě definice ji vztahují k fenoménům synchronie.

V rámci současných spisovných jazyků jev dubletnosti je nedostatečně vyzkoumaný. Rozlišují se 4 druhy publikací, které se dotýkají problému dubletnosti.

- První druh jsou publikace, které se věnují etymologické dubletnosti, odkud, jak už bylo zmíněno, počátkově pochází význam termínu dubletnosti v lingvistice.
- Další druh publikace rozebírají téma variantnosti. V těchto publikacích se nedělá přísné rozdělení mezi variantami a dubletami podle kritéria příslušnosti / nepříslušnosti k spisovnému jazyku.
- Třetí druh publikace, ze kterých vycházíme, se věnují přímo tématu dubletnosti jako jev příslušný spisovnému jazyku. Jsou to především články sebrané v monografii 101 voprosa za dubletite v balgarskiq ezik (101 otázek o dubletnosti v bulharštině) (1990). Výzkum je zakladající tím, že dává teoretický vědecký podklad fenoménu dubletnosti. Výzkum

obsahuje definici jevu: ‚existence dvou nebo li víc tvarů pro stejné slovo, přijaté a zachycené v normě spisovného jazyka‘ (Georgieva 1990: 6). Podle tohoto kritéria bulharská lingvistická tradice se rozlišuje od jiných lingvistických tradic

(jako jsou například ruská a česká), které nekladou přesný rozdíl mezi dvojtvary a variantami podle příznaku kodifikovanosti – nekodifikovanosti. Zároveň práce dává synchronní pohled na dubletnost v období devadesátých let dvacátého století na základě dotazníku.

- Poslední druh publikací patří k žánru jazykové poznámky – komentář určitého případu dubletnosti (či li potenciálního případu dubletnosti). Jádrem poznámky je vysvětlení důvodů, které přivedli k uvedení dubletnosti. Nezbytným prvkem tohoto žánru je hodnotící prvek o tom, který z tvarů je doporučovaný, tedy perspektivní. A pokud se komentují varianty, tak která z těch variant má potenciál, aby dostala status dublety.

To, že jev dubletnosti není detailně probídaný teoreticky, vysvětluje potřebu, abychom se na něj podívali v širším lingvistickém kontextu. V té práci dubletnost se klade do kontextu jazykové změny, vysvětlený bývá vztah mezi jazykovou změnou a variantností a pak mezi variantností a dubletností. Na dubletnost se díváme jako na jev, příbuzný variantnosti, který však funguje pouze v rámci spisovného jazyka. V tom smyslu je dubletnost přímým výsledkem kodifikační praxe. Proto jev bývá vysvětlený v rámci triady *system – norma – řeč* a zároveň v rámci vztahu mezi jazykovou normou a normou spisovného jazyka. .

1.1. PROBLÉM DUBLETNOSTI V RÁMCI PROBLÉMU JAZYKOVÉ ZMĚNY

V našem chápání z hlediska funkčního dubletnost je jazyková změna v rámci spisovného jazyka. A proto, abychom se dostali k podstatě fenoménu, na začátku vyjasníme mechanismus jazykové změny prizmatem jednotlivých vědeckých paradigmat v jazykovědě a především prizmatem pražského strukturalismu.

Charakterní rys pražského strukturalismu je funkční postup k jazyku a jeho fakty. Jazyk (language) není jednoduše rozdělený na abstraktní systém opozic (langue) a jejich různých realizací v řeči (parole), ale jazykový systém míří k adekvátnímu plnění funkce v aktu komunikace v každé jednotlivé komunikační situaci.

Roku 1911, ještě než byl zformován Kroužek roku 1926 a nezávislé od F. de Saussura, V. Mathesius vystupuje s přednáškou ‚O potenciálnosti jevů jazykových‘, ve které rozlišuje *statiku*, chápána jako stav jazyka v určitém období jeho rozvoje a *dynamiku*, tedy jeho měnivost v čase. Pod *potenciálností* Mathesius chápe statické oscilace, variabilitu v určitém období, protichůdně dynamické měnivosti, která se projevuje v čase. (Mathesius 1911). Přednáška Mathesia je důležitá vůči problému jazykové změny, protože přenáší otázku od roviny diachronie do roviny synchronie. Důvody, které zapřičiňují jazykovou změnu, se hledají ne v čase, nevysvětlují se pouze jazykovým rozvojem, ale se registrují také na synchronní úrovni – v statických oscilacích v řeči individuuma.

Vztah k synchronnímu pohledu k jazykové změně má také koncept Mathesia o *průžné stabilitě* jazykového systému (a také o průžné stabilitě normy spisovného jazyka). Koncept je založený na tézi, že v každém jednotlivém momentu se jazyk nachází ve stavu relativní stability a zároveň v něm probíhají pomalé procesy změny. Průžnost, či-li schopnost jazyka měnit se, je na jedné straně výsledkem potřeby adaptace k požadavkům komunikace, a na straně druhé – je to proces imanentní, přirozený, součástí potřeby systému, aby se přizpůsoboval a přestavoval. (Chovanec 2014: 20).

První člen Kroužku, který si postřehl tuto přirozenou měnivost či-li dynamickou, nestatickou podstatu jazyka je R. Jakobson. Změny podle Jakobsona nejsou samoúčelné a jejich vliv by měl být zkoumáný s ohledem na celkový jazykový systém. Kromě toho změny nemají funkci ničící, nýbrž funkci terapeutickou. Jazykový systém si prochází určitou samoregulací – každá změna má za účel navrátit vyhraněnou rovnováhu systému (Remarques 1929). Navracená rovnováha v určitém úseku systému udělá viditelné ty další slabé body systému, ve kterých rovnováha je také narušená, ale její návrat přivádí k další změně. (Vachek 2014: 55).

Tak můžeme uzavřít, že i když jsou různé důvody, jež přivádí k jazykové změně, její podstata se dá shrnout jako změna modelů, či-li vztahů regulárnosti v jazyce – pod vlivem analogie nebo interference, anebo jako stálé změny v rámci systémových opozicích. A protože každá změna v dané dvojici opozice – například nivelace distinktivního příznaku, osvobozuje místo jednoho členu v opozici a v tom smyslu se stává příčinou k vzniku další neregulárnosti v systému opozic, tak systém nikdy ne přichází k stavu trvalé rovnováhy, vždycky se nachází v stavu mířícího k takové rovnováze.

1.2. JAZYKOVÁ ZMĚNA A VARIANTNOST

Dokud historická lingvistika zastupuje postoj, že jazyková změna je výsledkem dlouho trvajících a chaotického procesu, který může být zkoumaný pouze po jeho ukončení – tedy na základě jeho výsledků, moderní lingvistika a konkrétně sociolingvistika důkazuje souvislost mezi oběma jevy – jazykovou změnou a variantností, jejich vzájemnou podmíněnost.

Na základě Mathesiova článku, ve kterém se zdůvodňuje téze, že fonetická změna se dá pozorovat také v synchronní variantnosti, či li v synchronních oscilacích systému, které Mathesius nazval *potenciálnost jazykových jevů*, v svých pracích Labov důkazuje, že jazyková změna může být zkoumaná na synchronní úrovni za času jejího průběhu.

Ve svém výzkumu ‚Teorie jazykové změny‘ (1968) autoři U. Labov, U. Weinreich a M. Herzog přichází k následujícím výsledkům o jazykové změně:

- Jazyk je systémově diferencovaný systém ne s homogennou, nýbrž s heterogennou strukturou.
- Ne každá variantnost a heterogenost se projevují jako jazykovou změnu, ale jazyková změna začíná s variantností v idiolektu.
- Lingvistické a sociální faktory jsou propojeny při vzniku jazykové změny.
- Na rozdíl od Blumfieldu, podle kterého jazyková změna se nedá pozorovat, autoři vracejí empirické základy u zkoumání jazykové změny.
- Jazyková změna není totožná variantnosti v řeči, ona začíná tím, že generalizace určité alternace dostane směr a získá charakter zřetelné diference v jazykové společnosti. (Weinreich, Labov, Herzog 1968: 187).

Na základě toho se dá shrnout, že variantnost jako trvalá charakteristika jazykového systému je přímo spojená s další pevnou charakteristikou systému. A to je jeho měnivost. A dokud *jazyková změna* se počítá za konečný výsledek procesů proměn, za jazykový fakt, *variantnost* je podle Mathesia a Labova oscilace tvaru, která předchází transformaci nebo změnu tvaru, variantnost je projev procesu změny na synchronní úrovni.

II KAPITOLA. NORMA – VARIANTNOST – DUBLETNOST

2.1. NORMA A VARIANTNOST

Objekt dané části výzkumu je pojem normy ve vztahu k systému jazyka, k úzu a spisovné normy a také vztah mezi normou a jevem variantnosti.

Na základě definice Koseria o normě jako všechno, co v dané řeči a v daném funkčním jazyce je tradiční a obecně platné, i když nezávazně trvalé (Kosriu 1952) N. Semenjuk definuje jazykovou normu jako ‘souhrn nejtrvalejších, tradičních realizací prvků jazykové struktury, vybrané a zachycené obecnou společenskou jazykovou praxí’ (Semenjuk 1970: 555) a té definice se budeme v práci držet.

Zvláště se tady věnujeme pražské teorii jazykové kultury jako první a nanejvýš konceptuální teorie spisovných jazyků a především její části o normě a kodifikaci. Teorie je důležitá ve výzkumu, neboť v ní jsou přesně zformulované následující body:

- Charakteristiky normy spisovné, které ji odlišují od normy jazykové: správnost, povinnost, slouží jako vzor, je prestižní.
- Specifické funkce spisovného jazyka v porovnání s jazykem národním: dokud ostatní jazykové útvary se odlišují pouze se svou funkcí komunikativní, spisovný jazyk je útvar polyfunkční, jazykové prostředky jsou stilisticky diferencované.
- Hierarchizovaná hodnotící kritéria, kterými si kodifikace slouží: *normativnost, funkční adekvátnost a systémovost* (vz. u Daneše 1979).

Ve výzkumu vycházíme z pražské teorie jazykové kultury také z důvodu dialektického postupu Kroužku k spisovné normě a k dubletním a variantním jazykovým prostředkům. Hlavní požadavka k normě spisovného jazyka není požadavka k pevnosti a stabilitě, nýbrž k udržení stavu *průžné stability a dynamické rovnováhy*. Kromě toho teorie podporuje existence funkční podmíněné variantnosti v normě spisovného jazyka, neboť variantní prostředky napomáhají stylistické diferenciaci normy a specializaci jazykových prostředků a v tom smyslu také intelektualizaci spisovného jazyka. Z toho vyplývá, že variantnost je jeden z konstituujících příznaků ne pouze jazykové normy, ale také normy spisovné.

2.2. VARIANTNOST A DUBLETNOST

Problém *dubletnosti* v dané práci rozebíráme v rámci problému *variantnosti*. V té kapitole se vyjevují zvláštnosti dubletnosti na širším pozadí jevu *variantnosti*. Paralelní pohled na oba jevy je zdůvodněný tím, že jde o jevy příbuzné: jsou to tvary izofunkcionální stejné morfologické kategorie, u kterých se vyskytují minimální rozdíly na úrovni tvaru a zároveň mají stejný význam. Základný rozdíl mezi oběma jevy však spočívá v tom, že varianty mohou patřit k různým podsystémům národního jazyka, ale status dublet mají pouze ty varianty, které jsou součástí spisovného jazyka a jeho normy (Stančevá 2018).

V své podstatě důvody vzniku dublet a variant jsou totožné: paralelní potence jazykového systému (*heterogenost* materiálu); zachované tvary z bývalých období jazykového rozvoje, které fungují paralelně s novějšími, systemovými tvary (*heterochronost* materiálu).

Právě na základě heterochronnosti a heterogenosti materiálu dubletnost se dá rozdělit na *dubletnost vertikální* či li *historická dubletnost*, která ukazuje pohyb systému v čase a *dubletnost horizontální*, u které písemná norma adaptuje jednotky normy jiné. A to mohou být jak jednotky podsystému stejného národního jazyka (*obed* a *oběd*), anebo přejaté jednotky jazyka cizího (*erodiram* a *eroziram*) (vz. u Stančevé 2018).

Fenomén dubletnosti se vyznačuje následujícími zvláštnostmi:

- Dubletnost není jev systémový – obvykle se vyskytuje u jednotlivých lexémů, ne u celé třídy lexémů.
- Dubletnost je jev periferní, co se týče systému spisovného jazyka (vz. Stančevá 2018). To, že dubletnost je jev periferní, že má spíš ráz výjimky v systému (protože zpravidla správný je pouze jeden tvar) vysvětluje převládající negativní postoj jazykové společnosti k ní. Především ten postoj tkví v nerozumění funkcí, které dubletnost plní v kodifikační praxi a v standardizačních procesech.
- Dubletnost je jev dynamické podstaty. I když existují dvojtvary pevně ukotvených v praxi a tedy v spisovné normě (jsou to především výsledky historické dubletnosti), samé uvedení dubletních tvarů se dělá s vědomím jejich pomíjivosti. Právě ten aspekt jevu

dovoluje kodifikaci, aby používala dubletnost jako nástroj k posunu systému spisovného jazyka do určitého směru. Formálně se toto směřování vyjadřuje v doporučení jednoho z obou tvarů. V tom smyslu je dubletnost jeden z projevů preskriptivní funkce kodifikační práce.

Dají se uvést následující funkce dubletnosti v procesech standardizace:

1. Dvojtvary jsou důležitou zásobou k intelektualizaci spisovného jazyku.
2. Dvojtvary jsou důležité pro zachování pružné stability normy spisovného jazyku a pro její otevřenost k inovacím.
3. Dvojtvary jsou nástrojem k reorganizaci systému spisovného jazyka a tím že buď šíří, anebo zužuje diapazon správnosti ve vztahu k určitému tvaru, dubletnost umožňuje pomalý přechod z jednoho stavu spisovné normy k stavu dalšímu. A zároveň umožňuje pomalou adaptaci ke změnám ve vědomí jazykové společnosti.

Na začátku výzkumu byla vyjasněná otázka nezbytné schopnosti živých jazyků, aby se v čase měnily. Ukázali jsme jak tyto změny vznikají buď jako oscilace tvaru, anebo jako variantnost na synchronní úrovni. Charakter jazykové změny oscilace nabývají až po jejich ukotvení do jazykové normy. Jazyková změna se může projevit jako modifikace tvaru, tedy jako transformace jednoho tvaru do tvaru jiného, anebo jako trvající nepředpokladaně dlouho v čase koexistence dvou heterochronních tvarů. To zobecnění cílí ukázat, že doba koexistence dvou tvarů v své podstatě není zbytečnost tvaru, nýbrž přirozený, reálně existující jev v jazykové normě, který by měl být zachycený také do normy spisovné. V tom smyslu se dá uzavřít, že rušení dvojtvarů z jednoho bodu v systému a jejich uvedení v jiném bodě je proces neodvratný, je to výsledkem adaptace spisovné normy k nezbytné dynamice jazykového systému a je součástí procesů její regulace a samoregulace.

III KAPITOLA. ANALÝZA MATERIÁLU PODLE JEDNOTLIVÝCH PŘÍPADŮ DUBLETNOSTI

V té části práce se dělá analýza excerpovaných dubletních tvarů, rozdělených podle případů dubletnosti. Důraz je na porovnání stavu kodifikace ve třech akademických pravopisných slovnících: *Pravopisný slovník současného bulharského spisovného jazyka*, 1983, *Nový pravopisný slovník*, 2002, *Oficiální pravopisný slovník sloves*, 2016.

Dynamika dubletnosti se vyzkoumá na základě porovnání tvarů v jednotlivých pravopisných slovnících, sleduje se který tvar zůstal v spisovné normě po likvidaci dubletnosti anebo který tvar byl spisovný před uvedením dubletních tvarů u určitého slovesného lexému. Ten postup dává nanejvíc detailní výjev kodifikační praxe, co se týče nejen dubletnosti, ale také procesy, kterými si prošel slovesný systém bulharštiny v zkoumaném období půl století.

U každého pozorovaného případu dubletnosti výklad sleduje stejný vzor:

1. Popis jevu, u kterého se vyskytují dubletní tvary;
2. Chronologický přehled kodifikace s důrazem na změny v rozsahu kodifikace v době 1983 – 2016;
3. Analýza kritérií, které sleduje kodifikace ve svých rozhodnutích;
4. Výsledky, co se týká změn v určitém segmentu slovesného systému.

A tak – na základě porovnání stavu kodifikace v jednotlivých kodifikačních dokumentech, se sleduje dynamika v kodifikaci, a tím způsobem i dynamika dubletnosti. Otázka o budoucím vývoje dubletnosti vychází mimo cíle práce, protože kromě analýzy kodifikace tato otázka vyžaduje také detailní průzkum veřejných postojů ke zkoumaným dubletním tvarům.

3.1.FONETICKÁ DUBLETNOST

3.1.1. FONETICKÁ DUBLETNOST V TVARECH MINULÉHO DOKONAVÉHO ČASU A MINULÉHO DOKONAVÉHO ČINNÉHO PARTICIPIA

(*PĪSAH A PISAH, PĪSAL A PISAL*)

Analýza kodifikace tohoto případu dubletnosti ukazuje, že v jeho základě je na straně jedné normativní kritérium – uvedení rysů zapadných nářečí do spisovné normy. Použitý je také kritérium funkční – rozlišení tvarů aoristu od tvarů imperfektu u některých sloves třetí třídy (por. *stradam – stradach* – aorist a imperfekt) a také rozlišení tvarů aoristu od tvarů přítomného času (por. *chodi* – stejný tvar pro aorist a pro přítomný čas). V tom případě akcentní dubletnosti se aktivují zároveň tvaroslovní funkce a význam rozlišující funkce přízvuku.

Akcentní dubletnost v tvarech aoristu a minulého dokonavého činného participia má dlouhou historii v kodifikaci spisovného jazyka. S likvidací dubletnosti v Novém pravopisném slovníku (2002) bývá ustanovený akcentní model tvarů aoristu: funkční kritérium k odlišení tvarů aoristu od tvarů imperfektu ustupuje normativnímu. A protože ten případ dubletnosti se projevuje pouze u přízvuku, on nenachází zrcadlení v písemné jazykové praxi. Dá se říct, že tvary aoristu s přízvukem na poslední slabice se pořád vyskytují v ustní řeči, však už fungují jako zvýrazňovač hovorovosti. V ústní a i v písemné řeči (s explikovaným přízvukem) tyto tvary s přízvukem na poslední slabice často se používají k podtržení něčeho, k přitahování pozornosti, často mají odstín pejorativní. Obvyčejně skrze ty tvary se hledá vědomné rozhraničení z normy spisovné. Na základě toho se dá říct, že tvary s přízvukem na poslední slabice se můžou počítat za přemožené v spisovné ustní řeči. V tom smyslu rozhodnutí k likvidaci dubltnosti u natolik častě používaných tvarů vypadá adekvátní a správné.

3.1.2.FONETICKÁ DUBLETNOST V TVARECH IMPERFEKTU SLOVES SE SLOVESNÝM KMENEM KONČÍCÍ NA -Ž, -Č, -Š A NA SAMOHLÁSKU

(*DARŽAJ A DARŽEH, STROJAH A STROEH*)

Ten případ dubletnosti je registrován v tvarech imperfektu sloves první a druhé třídy, jejichž slovesný kmen končí na *ž, č, š* anebo na samohlásku, a také u neosobních slovesných tvarů – v tvarech 3 os. sg. a 3 os. pl. minulého nedokonavého činného participia těchto sloves.

Dubletnost je výsledkem vypadání grafému jatové samohlásky **ѣ** z abecedy po pravopisné reformě roku 1945. Avšak ještě před reformou v době počátkové kodifikace psaní a výslovnosti proměnlivého *ja (ě)* **ѣ**, v důsledku rozporuplné, nejednotné a neustálené kodifikace psaní obyčejného *e* nebo *a* místo **ѣ** u slovesných tvarů aoristu s přízvukem na poslední slabice písemná a hovorová praxe v tom období se charakterizují neustáleností a použitím různých variant‘ (vz. u Čaralozové 2016: 26).

Jedna z priorit kodifikace spisovné bulharštiny z minulého století je utvrzení její unifikační funkce. A jsou dva postupy k jejímu uplatnění.

Jeden – to je kodifikování rysů zapadních nářečí (tzv. ekání) skrze dubletnost jako nástroj kodifikace. Podle dalšího hlediska unifikační funkci má samé pravidlo o proměnlivém *ja (я)*, protože je soubor rysů zapadních a výchdních nářečí, teda není totožné stavu ani jednomu konkrétnímu dialektu.

Analýza ukazuje, že během druhé poloviny minulého století v kodifikaci převládá první postoj, protože v pravopisných slovnících v období 1945 – 2002 skoro bez výjimky ekavé tvary jsou uvedeny jako dubletní tvarům tvořené pomocí samohlásky *a /ja*.

Vynechání dubletních tvarů tvořené pomocí samohlásky *e* a kodifikace tvarů tvořené pomocí samohlásky *a/ja* jako jedině správné ukazuje na snahu kodifikace omezit dubletnost v tom segmentu jazykového systému. Příznak přemožení ekavých tvarů je stabilita použití tvarů jakavých v písemné praxi. Tak z pozice času toto kodifikační rozhodnutí v tom případě dubletnosti se dá ohodnotit jako správné a adekvátní.

3.1.3. FONETICKÁ DUBLETNOST V TVARECH 3. OS. PL. MINULÝCH NEDOKONAVÝCH ČINNÝCH PARTICIPIA U SLOVES S KMENEM KONČÍCÍ NA JA (Я) V POZICI POD PŘÍZVUKEM PO SAMOHLÁSCE

(*BROJALI* A *BROELI*)

Dubletnost v tvarech třetí osoby pluralu minulých nedokonavých činných participia u sloves s kmenem končící na *ja* v pozici pod přízvukem a po samohlásce vzniká jako důsledek už komentované dubletnosti v tvarech imperfektu a minulého nedokonavého činného participia sloves druhé třídy. Tvar třetí osoby pluralu minulých nedokonavých činných participia záleží na kodifikaci tvaru participia v jednotném čísle (*brojal* anebo *broel*) na straně jedné, však zároveň se podřizuje jatovému pravidlu (*ja* se mění v *e* před měkkou slabikou).

Tyto tvary jsou jeden z bodů v slovesném systému, v kterých se zaznamenává šíření místo zužování rozsahu dubletnosti. Důvodem pro tohleto kodifikační rozhodnutí může být zpochybnění v úzu (por. s tendencí k tzv. svrahjakaně, jež se nanejvíc projevuje v tvarech množného čísla participií) a také nedostatek důslednosti v linii kodifikace. Jako výjimka z jatového pravidla fungují koncovky k tvoření minulého času *-jahme*, *-jahte*, prosazené kodifikací. Zároveň je zaznamenat nedůslednost v kodifikaci co se týká tvarů množného čísla minulých nedokonavých činných participií od roku 1945 a potom.

Přehled kodifikace a uvedení dubletnosti v tvarech pluralu minulých nedokonavých participia ukazuje, že ustálení jejich koncovek je dlouho trvající proces, který je v průběhu, není ukončený. V tom smyslu dubletnost napomáhá k rovnováze mezi stavem v předchozí kodifikaci a tendencemi v ustní řeči. Šíření jejího rozsahu v Oficiálním pravopisném slovníku sloves, 2016, se může vysvětlit jako odrážení neustálenosti u těch tvarů u dané slovesné skupině.

Není jednoduché vytušit jak proběhne další rozvoj rozsahu dubletnosti u těch sloves na budoucnost. Obě koncovky existovaly a do určité míry se také střídaly v kodifikaci do roku 2016, takže ani jedna není nová. Koncovka *-eli* na jedné straně odpovídá pravidlu o proměnlivé *ja* a je v souladu s kritériem systémovosti. Na straně druhé koncovka *-jali* je projekce normativního kritéria a zesílené tendence k tzv. svrahjakaně v tom segmentu normativního slovesného komplexu. A protože obě koncovky jsou součástí kodifikační tradice a jsou použitelné v ustní praxi, tak můžeme ohodnotit toto šíření rozsahu dubletnosti s ohledem na současnou jazykovou

situaci jako podmíněné a jako možnost, která kodifikace dává úzu, aby se perspektivnější tvar mohl časem prosadit.

3.1.4. FONETICKÁ DUBLETNOST U OSOBNÍCH SLOVESNÝCH TVARŮ OBSAHUJÍCÍ PROMĚNLIVÉ JA (Я)

(VESNA SE A VJASNA SE)

Dubletnost u proměnlivého *ja* v základním slovesném tvaru, a odsud i v celé jeho paradigmatě, se vyskytuje u dvou druhů sloves – jednorázové, vytvořené sufixem *-n* (*vesna se* a *vjasna se*), a mnohorázové (anebo iterativní slovesa), vytvořené sufixem *-va* (*vesvam se* a *vjasvam se*), a také u neosobních sloves obou druhů.

Přehled kodifikace ukazuje, že dubletností u současného stavu spisovného jazyka si kodifikace slouží tam, kde určitý tvar se v úzu zatím neprosadil definitivně jako normativní, t.j. je pochybnost anebo neustálenost v použití. Další případ, kdy si kodifikace slouží dubletností jsou případy, když předchozí kodifikace kodifikovala tvar, již je v rozporu s platným pravidlem (por. tvary *bjalna se*, *mjarna se*, *ubjagna* v Novém pravopisném slovníku, 2002). Přehled kodifikace také ukazuje, že v Oficiálním pravopisném slovníku sloves, 2016 je rozšířený rozsah dubletnosti u víc slovesných dvojic dokonavého a nedokonavého vidu. To se nejspíš může vysvětlit silnou interferencí, pokud u jednoho slovesa z vidových dvojic v předchozí kodifikaci byla uvedena dubletnost.

Přesně jak i v předchozí části, kde bylo komentováno šíření rozsahu dubletnosti v tvarech 3 os. pl. tvarů minulého činného participia, také tady kodifikace v posledním pravopisném slovníku – Oficiální pravopisný slovník sloves, 2016 bilancuje mezi rozpory v obou předchozích pravopisných slovnících. U sloves, u kterých jsou uvedeny dvojtvary, je opravdu zaznamenána neustálenost v použití ještě z doby zformulování pravidla o proměnlivého *ja* (Я). Uvedení dvojtvarů je také podpořeno neustáleností v úzu v současné době (por. i s tendencí k tzv. svrahjakaně – vyslovení *ja* tam, kde podle pravidla by se mělo vyslovit *e*). V tom smyslu opět jde o neukončený proces ustálení tvarů u té slovesné skupiny. Současná dubletnost odpovídá stavu v ustní praxi, aby se jako vzájemně nahraditelné používaly oba tvary se statutem stejné správnosti.

3.1.5. FONETICKÁ DUBLETNOST V IMPERATIVNÍCH TVARECH DRUHÉ OSOBY PLURALU U SLOVES S KMENEM KONČÍCÍ NA JA V POZICI POD PŘÍZVUKEM PO SAMOHLÁSCE

(*PREKROETE A PREKROJTE*)

Ten případ dubletnosti je poprvé registrován v posledním pravopisném slovníku – Oficiální pravopisní slovník sloves, 2016. Dubletnost je uvedena u malého počtu sloves druhé třídy s kmenem končící na *ja* v pozici pod přízvukem a po samohlásce v imperativních tvarech druhé osoby singuláru.

U těch sloves, kromě prosazeného imperativního modelu tvořeného pomocí *-j-te* jsou uvedeny dvojtvary tvořené na *-e-te*. Dubletnost je kodifikována u sloves *poja – poete i pojte, prekroja – prekroete a prekrojte, porazkroja – porazkroete a porazkrojte, poskroja – poskroete a poskrojte, poupoja – poupoete a poupojte*.

Dubletnost je uvedena kvůli tendenci v úzu, aby se tvary vyslovovaly mnohem častěji s *-e*, než s *-j*, tedy vedoucí je kritérium normativnost. Dublety jsou kodifikovány jako rovnocenné, ani jeden z tvarů není označen jako doporučující. Ten postup je v souladu s teorií kodifikace, podle které jazykové změny by se měly uvádět postupně a plynule. Zároveň se může očekávat, že na budoucnost kodifikace prosadí jako perspektivnější tvary na *-e* (vz. také u Murdarového 2015).

Zároveň se může očekávat, že dubletnost v tom úseku systému bude rozšiřovat svůj rozsah také u jiných tvarů 2. os. pl. u sloves s kmenem, končící na *ja* v pozici pod přízvukem a po samohlásce, protože u ně je pozorovat konkurence u imperativu v ustní praxi. Rozšíření rozsahu dubletnosti se může očekávat také u sloves *uspokoja (se), broja, bezpokoja (se), blagoustroja, trudoustroja* a t.d.

Uvedení dvojtvarů v tom segmentu systému můžeme ohodnotit jako opodstatněné, podpořené silnou tendencí v úzu a zaměřené na utvrzení perspektivních tvarů v systému spisovného jazyka.

3.1.6. FONETICKÁ DUBLETNOST U PŘEJATÝCH SLOVES NA *-IRAM* (*MAGNETIZIRAM A MAGNITIZIRAM*)

Latinský sufix *-ir* vchází do bulharštiny z němčiny a frazouzštiny poprvé během 20 let. devadesátého století a poslední dvě desetiletí ve spojení s zesílenými procesy globalizace a mezijazykovými kontakty se můžou počítat za čas druhotné aktivizace přejatých slov se sufixem *-iram*.

Přehled dynamiky fonetické dubletnosti u přejatých slov končících na *-ir-a-m* ukazuje, že rozsah dubletnosti bývá rozšířený ve spojení s dynamikou současné jazykové situace a s aktivními procesy přejímání slov ze západních jazyků. Na straně druhé dubletnost, kodifikována u sloves v PSSBSJ, 1983 se může ohodnotit jako omezenou – ze třech sloves v prvním akademickém pravopisném slovníku v posledním je ponechána pouze u jednoho slovesa. To důkazuje úlohu dubletnosti jako nezbytná přechodná etapa v spisovném jazyce, jež předchází definitivní utvrzení tvaru přejatého slova. Na rozdíl od teorie kognitivní, v níž přejímající jazyk může nezávisle od jazyka původního vybudovat tvar přejatého slova podle svých vlastních zákonů, přehled dynamiky dubletnosti ukazuje, že tvary, které kodifikace doporučuje, jsou ty tvary, již jsou bližší grafice původního jazyka. Závažné však je to, že kodifikace je důsledná ve svých doporučení u té slovesné skupiny.

3.2. SLOVOTVORNÍ DUBLETNOST

3.2.1. SLOVOTVORNÍ DUBLETNOST U TVARŮ KONČÍCÍCH NA *-VA-M* A *-UVA-M* (*ČUVSTVAM A ČUVSTVUVAM*)

Přehled kodifikace ukazuje, že i když krácení sufixu v ustní praxi je registríváno ještě v meziválečných mluvniciích a názory k uvedení dubletnosti existují ještě z let padesátých, samé uvedení dubletnosti a pozdější likvidace tvarů končících na *-(st)vuvam* probíhá za velice krátké období (doby platnosti Pravopisného slovníku současného bulharského spisovného jazyka: 1983 – 2002). Negativní reakce ze strany jazykové společnosti nejsou registrovány, naopak: „Když kratší tvary byly uvedeny jako dubletní tvarům se sufixem *-uvam*, tiskové vydání tu změnu schválily. Změnu přijali s úlevou také v školách. Pozdíc tvary na *-uvam* v praxi skoro zmizely. Takovým způsobem masová praxe hodně napomohla rychle pořešit otázku s dubletností. Ta

ovlivnila kodifikační rozhodnutí, tak aby v Novém pravopisném slovníku, 2002 byly vynechány jako jediné správné zkrácené tvary *dejstvám, izpolzvam, privetstvám, prisastvam* a *učastvam* (Murdarov 2007: 96-97).

V tom smyslu rozhodnutí kodifikace uvést dvojtvary jako krok k vypadnutí tvarů končících na *-(st)vuvam*, je příkladem kodifikačního rozhodnutí, které skrze použití normativního kritéria odráží adekvátně tendence v jazykovém systému a napomáha jeho jednotnost.

3.2.2. SLOVOTVORNÍ DUBLETNOST U SLOVES KONČÍCÍCH NA -OVA-M A -UVA-M (VALCOVAM A VALCUVAM)

Dubletnost u sloves, končících na *-ovam* a *-uvam* je výsledkem prolínání jak historických faktorů, tak i mezijazykových kontaktů a vlivů. Koncovka *-uvam* je domácí varianta starobulharské koncovky *-OVATI*, která vznikla na základě kontaminace infinitivu a tvaru první osoby singuláru. Tvoření tohoto sufixu je spojeno s mizením infinitivu v bulharštině. Však právě ten sufix se ukazuje jako velice poddajným cizím vlivům v slovesné slovní zásobě.

Omezený rozsah dubletnosti u sloves končící *-ova-m* a *-uva-m* pravděpodobně se může vysvětlit tím, že tyto dvojtvary jsou výsledkem už ukončeného procesu, a přejímání slovesné lexiky v dnešní době se děje především ze západních jazyků a to především se sufixem *-ira-m*. U všech dvojtvarů Oficiální pravopisný slovník sloves, 2016 doporučuje tvary typického novobulharského sufixu *-uva-m*: *valcuvam, zainteresuvam, dokomplektuvam, trambuvam* a *štancuvam*. U dvojtvaru v Pravopisném slovníku současného spisovného bulharského jazyka, 1983, *presovam* a *presuvam* však Oficiální pravopisný slovník sloves, 2016, zachovává pouze tvar *presovam*. Toto je důkaz nesystemového charakteru dubletnosti jako fenomén a také nesystemového charakteru výsledků tohoto fenoménu.

3.2.3. SLOVOTVORNÍ DUBLETNOST U SLOVES KONČÍCÍCH NA

-IRAM A -IROVAMI-UVAM

(FILTRIRAM A FILTRUVAM, FURNURAM A FURNIROVAM)

Ten případ slovotvorné dubletnosti vzniká jako výsledek konkurence mezi třemi dokonce čtyřmi funkčně identickými sufixy: *-ira-m*, *-uva-m*, *-ova-m* a *-irova-m*. Sufix *-ir-ova-m* ze své strany je výsledkem kontaminace mezi sufixy *-ira-m* a *-ova-m*. Malý počet dvojtvarů se dá vysvětlit tím, že během druhé poloviny dvacátého století (čas přípravy a vydávání PSSBSJ) proces konkurence mezi sufixy už je ukončený a variantnost v úzu byla pozorována pouze u jednotlivých lexémů.

U obou dubletních dvojic (*filtriram* a *filtruvam* a *furniram* a *furnirovam*) vedoucí kritérium jak k uvedení dubletnosti, tak i k jejímu rozpadu je kritérium normativní: převládání použití určitého tvaru v úzu. Uvedení a pak rozpad dvojtvarů u těch sloves je ilustrací funkce, kterou plní dubletnost v spisovném jazyce při procesech mezijazykové přejímání. Dubletnost v tom případě má charakter svérázného kompromisního řešení – aplikuje se jako nástroj, dokud jeden z tvarů se kategoricky prosadí v úzu anebo dokud se objeví dost velkých rozdílů ve významu obou tvarů, které by mohly zdůvodnit rozpad dubletnosti.

3.3. TVAROSLOVNÍ DUBLETNOST

3.3.1. TVAROSLOVNÍ DUBLETNOST V RÁMCI ČASOVÁNÍ

(PAPLEŠ A PAPLIŠ)

Kořeny tohoto jevu se můžou hledat ještě v přeskupení konjugace v starobulharštině z pěti do třech tříd v novobulharském spisovném jazyce. I když toto přeskupení se odvádí k časům středobulharského období a u většiny sloves je už dávno ukončeno, varování v časování a registrovaná dubletnost u té slovesní skupiny ukazuje, že u jednotlivých sloves proces konečného usazení časování donedávna nebyl dovedený k definitivnímu konci.

V té části rozebíráme dubletnost v rámci časování u kompletní skupiny především zvukomalenbných sloves, jež znamenají vydávání tichého zvuku anebo pohyb, doprovázený

tichým zvukem anebo šumem. Jsou to slovesa *bablja, babrja, bahtja, gložd'a, drašťa, dadrja, paplja, paprja, faflja, cacrja* (a slovesa odvozená od nich předponami), u kterých časování varuje mezi první a druhou třídou.

Pozdní ustanovení časování u té skupiny je pravděpodobně spojené s poměrně ojedinelým použitím těch sloves. Dá se shrnout, že kodifikační dokumenty představují adekvátně rozvojně procesy u časování s ohledem na dynamiku v probádaném segmentu normativního komplexu u těch sloves. Rozvoj dubletnosti zřetelně představuje směr rozvoje – postupný přechod sloves z první do druhé třídy. Kodifikace usiluje o omezení dubletnosti v souladem s všemi třemi kritérii aplikované v kodifikační praxi: systémovost, normativnost, adekvátnost k funkci.

3.3.2. TVAROSLOVNÍ DUBLETNOST U ITERATIVNÍCH SLOVES (VLEŤAVAM A VLITAM)

Dubletnost u iterativních sloves se pozoruje u pěti slovesných skupin, u kterých existuje konkurence mezi sémanticky a funkčně blízkými sufíxy k tvoření sloves nedokonavého vidu. Jsou to slovesa třetí třídy s příponami *-`ava* a *-`a* beze změny v kmenové samohlásce; *-va* a *-`a / -a*; *-va* a *-ava / -`ava* po kmenu končící na měkkou souhlásku a slovesa s příponou *-va* a *-uva*.

Přehled dynamiky dubletnosti ukazuje, že u té skupiny iterativních sloves od roku 2002 do dneska kodifikace usiluje o omezení rozsahu dubletnosti. U jednotlivých slovesných skupin se to děje třemi způsoby: buď jednoznačně jeden z tvarů vypadává jako zastaralý a zůstává pouze víc perspektivní tvar, anebo tam, kde existuje konkurence mezi starším, ale víc používaným tvarem a novějším tvarem, oba tvary se zachovávají jako samostatné lexémy: formálně dubletnost je likvidovaná, ale prakticky mezi oběma tvary nejsou žádné sémantické anebo funkční rozdíly. Tvarům se však takovým způsobem dává možnost, aby rozvily stylistické rozdíly. V tom smyslu u oněch tvarů, u kterých z důvodu určité tendence je vynechán pouze jeden tvar, vedoucí kritérium při kodifikaci je systémovost. V případech, ve kterých kodifikace zachovává oba tvary – buď jako dublety anebo jako samostatné lexémy, je cítit vliv realního stavu úzu, tedy vedoucí kritérium je normativnost. Jako pozitivní kodifikační rozhodnutí se dá ohodnotit klesání rozsahu dubletnosti a usilování k větší systémovosti u jednotlivých skupin v porovnání se stavem v slovnících do roku 1983.

3.2.3. TVAROSLOVNÍ DUBLETNOST U SLOVES SE ZMĚNOU V SLOVESNÉM KMENU V TVARECH MINULÉHO DOKONAVÉHO ČASU, MINULÉHO DOKONAVÉHO ČINNÉHO PARTICIPIA A MINULÉHO TRPNÉHO PARTICIPIA

(*MLJAH A MELIH, VJAH A VEJAH, VJAN A VJAT*)

V té části práce rozebíráme dubletnost u 12 základních sloves a jejich odvozených sloves v jejich tvarech aoristu, minulého dokonavého činného participia a minulého trpného participia. Je to dubletnost kodifikována v PSSBSJ (1983). Jsou to slovesa *bleja, veja, greja, zreja, posmeja, porja, reja se, seja, tleja, kolja, melja i kalna*.

Dubletnost v tvarech aoristu a minulého dokonavého činného participia u těch sloves pochází z gramatické asystémovosti: jeden z dvojtvarů se tvoří podle pravidel z minulého dokonavého kmenu, a další – z kmenu přítomného. Pro skupinu je typická vysoká četnost použití a to, že je velký počet těch sloves, tvořené předponami – občas mají dvě nebo tři předpony. Zároveň je to skupina velice kompaktní a to znamená, že analogie bude mít silný vliv na ni.

Rozhodnutí kodifikace co se týká dubletnosti v tvarech aoristu, minulého dokonavého činného participia a minulého trpného participia jsou v souladu s faktem, že jde o historicky zděšené tvary, pevně ukotvené v jazyce a v jazykovém vědomí jeho uživatele, tvary, u kterých zatím není tendence k diferenciaci významu obou dublet. Mezi slovníky se pozoruje na jedné straně posloupnost, na druhé – kodifikace usiluje o unifikaci a systémovosti, k vyloučení participia, tvořená z přítomného slovesného kmenu, což je v rozporu s obecným pravidlem tvoření trpných participia. Likvidace dubletnosti u participia tvořená od sloves s předponami v posledním pravopisném slovníku je také pokus o snížení rozsahu dubletnosti. Mělo by se však zdůraznit, že neexistuje explicitně zformulovaný kritérium, který by měl orientovat jazykové společenství v tom, který z tvarů (kočící na *-n* nebo na *-t*) je vynechán jako spisovný. Kodifikace je uplatněná pouze v slovníku a by mohla být nedostatečně účinná.

VÝSLEDKY

Na základě cílů, které si práce klade na začátku, na základě pracovní hypotézy a očekávaných výsledků se dají udělat následující závěry. Dají se shrnout do tří skupin: ve vztahu k vyjasnění podstaty dubletnosti, ve vztahu k jejímu použití jako nástroj kodifikační praxe a ve vztahu k získání vědeckého poznání o charakteru a dynamice fenoménu dubletnosti v slovesném systému bulharštiny.

1. Co se týká úkolu vyjasnit podstatu fenoménu dubletnosti, se může uzavřít, že z hlediska funkčního dubletnost je nástroj kodifikační praxe k registraci jazykové změny v rámci spisovného jazyka.
  - 1.1. Základní důvod k existenci dubletnosti tkví v heterogenosti a heterochronnosti jazykových jednotek v systému spisovného jazyka. Projev jazykové změny v rámci kodifikované normy může být jak modifikace tvaru, tedy transformace jednoho tvaru do tvaru nového, tak i trvající nepředviditelně dlouho koexistence dvou heterochronních tvarů či li dubletnost.
  - 1.2. Specifické důvody k existenci dubletnosti se musejí hledat také v specifických funkcích spisovného jazyka ve srovnání s funkcemi ostatních jazykových útvarů v rámci národního jazyka na straně jedné a též ve funkcích, které mají dvojtvary v procesech standardizace na straně druhé.
  - 1.3. V našem chápání dubletnost není projevem zbytečnosti v jazykovém systému, ani neshopnosti, aby určitý normativní problém byl pořešený. Naopak – dubletnost má ráz specifického nástroje kodifikační praxe. Je to nástroj, který vybavuje perspektivnost kodifikace, jež usiluje o udržování pružné stability spisovné normy.
  - 1.4. Dubletnost je fenomén pomíjivého, nástrojového rázu, neboť její funkce spočívají v napomáhání přestavování systému. V tom smyslu dubletnost je přechodovou etapou na cestě k stanovení jazykové změny na straně jedné a prostředkem k udržení pružné stability normy spisovného jazyka na straně druhé.
  - 1.5. V etapech formování dialektního podkladu spisovného jazyka dubletnost plní závažnou funkci u podporování unifikace symbolovou funkcí spisovného jazyka. (viz. u Garvina 1993).

1.6. Zároveň tím, že jde o fenoménu dynamickém, dubletnost má potenciál ‚závažné zásoby k intelektualizaci spisovného jazyka‘ (Stančevá 2018: 54).

2. Výsledky co se týče úlohy dubletnosti jako nástroj kodifikační praxe:

2.1.1. Vybrané případy dubletnosti ukazují, že nástroj dubletnosti je skutečně jeden ze základních mechanismů kodifikace k regulaci procesů jazykové změny ve spisovném jazyce.

2.1.2. Nástrojem dubletnosti si kodifikace slouží v případech normativního problému, který se vyznačuje svou neurčitostí, jež se projevuje v existenci více než jednoho tvaru stejného významu. Rozpad dubletnosti v určitém segmentu může přivést k usazování určitého modelu v gramatickém systému a v tom smyslu na základě probadaného materiálu se může tvrdit, že dubletnost nezpochybňuje, ale naopak – zesiluje systémovost v spisovném jazyce a může být definována jako přechodná etapa na cestě z asystémovosti k dosažení systémovosti

3. Výsledky výzkumu dubletnosti v oblasti slovesné slovní zásoby dávají možnost, aby bylo dosaženo vědecké poznání o podstatě a dynamice probadaného jevu v tom segmentu systému jazyka spisovného.

3.1. Ve své podstatě se dubletnost v slovesném systému bulharštiny může definovat spíše jako systémovou v porovnání s dubletností u ostatních slovních druhů, protože slovesa se vyznačují svou rozvinutou paradigmatickou na jedné straně, a na straně druhé u sloves se častěji pozorují dvojtvary nejen u jednotlivých lexémů, ale i u celé slovesné třídy.

3.2. Z hlediska dynamiky fenoménu jsou rozpoznat tři procesy: *likvidace*, *omezení* a *zachování* dubletnosti.

3.2.1. Proces *likvidace dubletnosti* přivádí k větší úrovni unifikace a systémovosti v rámci slovesného systému. Výsledky tohoto procesu v rámci probadaného materiálu jsou následující:

3.2.1.1. Konstitování akcentního modelu v tvarech minulého dokonavého času (aoristu) a minulého dokonavého činného participia.

3.2.1.2. Konstitování pravopisu tvarů minulého nedokonavého času (imperfektu) a minulého nedokonavého činného participia u sloves se slovesným kmenem končící na *ž*, *č*, *š* anebo na samohlásku.

3.2.1.3. Ukončení procesu přeskupení u časování.

3.2.1.4. Ve spousta případech likvidace dubletnosti při zachování obou tvarů s diferenciací významů přivádí k zesílení procesů intelektualizace v posledních dvou akademických pravopisných slovnících (NPS, 2002 a OPSS 2016) a slouží k omezení procesů demokratizace, typické pro PSSBSJ, 1983.

3.2.2. Proces *omezení dubletnosti* se pozoruje v následujících případech:

3.2.2.1. Pozoruje se značné klesání dubletnosti a nejasnost u iterativních sloves a to je podmínka, aby v tom segmentu systému byla dosažena systémovost anebo větší diferenciacie významů.

3.2.3. Usilování o klesání rozsahu dubletnosti v případech historické či li vertikální dubletnosti, aniž bi byla uměle likvidovaná tam, kde v spisovné praxi se pozoruje rovnocenné použití obou tvarů.

3.2.4. Výraznější tendence k zachování dubletnosti se pozoruje u dubletnosti horizontální (a to především kvůli snaze kodifikace, aby podporovala unifikační symbolovou funkci jazyka spisovného).

4. Na závěr nynějšího výzkumu se dá shrnout, že by bylo příliš subjektivní, kdybychom si troufali ohodnotit kodifikační rozhodnutí ve spojení s uvedením anebo likvidacím dublet v probadaných případech dubletnosti v slovesné slovní zásobě jako správné anebo nesprávné. Každopádně materiál ukazuje, že v každém z vybraných případů dubletnosti tato rozhodnutí jsou *opodstatněná*, do velké míry navazující jedno na druhé a jsou brány s ohledem jak na tradici, tak i na úzus. V tom smyslu se dá shrnout, že kodifikace v probadaném období adekvátně odráží rozvojné tendence v jazyce a u toho si slouží s nástrojem dubletnosti k odražení dynamiky v normě spisovného jazyku a k uskutečnění postupného přechodu ve směru k utvrzení perspektivních tvarů a tendencí.

PŘÍNOSY

- Výzkum detailně probadává fenomén dubletnosti v teoretickém aspektu na základě širšího kontextu problému o jazykové změně a variantnosti a zdůvodňuje příslušnost dubletnosti k mechanismu jazykové změny v rámci jazyka spisovného.
- Bývá dosaženo vědecké poznání o dubletnosti, které může napomoci optimizaci kodifikační praxe.
- Zdůvodňuje se potřeba použití nástroje dubletnosti v kodifikaci s cílem regulovaného a postupného přestavení systému. Hodnotí se kodifikační praxe v každém z vybraných případů dubletnosti podle kritérií o hodnocení jazykových prostředků aplikované v teorii kodifikace (viz. u Daneše 1988).
- Dynamika dubletnosti bývá následována na základě konkrétních případů dubletnosti v slovesné slovní zásobě a také na základě změn v gramatickém systému, ke kterým přivedlo použití nástroje dubletnosti.
- Je vytvořený korpus dvojtvarů, který poukazuje na dynamiku dubletnosti ve třech akademických pravopisných slovnících z let 1983, 2002, 2016 a který by mohl sloužit jako příručka, ukazující na aktuální stav dubletnosti v slovesné slovní zásobě ve vybraných případech dubletnosti.

PUBLIKACE K TÉMATU DISERTAČNÍ PRÁCE

Zlatevá, Ž. Dubletnost jako nástroj kodifikační praxe. – V: Mezinárodní filologické fórum, sv. 5, 2017, s. 117 – 123.

Zlatevá, Ž. Dubletnost u minulých trpných participií, končících na *-n* a na *-t* v současném bulharském jazyce. Přehled kodifikace. – V: Přednášky z Mezinárodní výroční konference Ústavu pro jazyk bulharský ‚Prof. Lubomir Andrejčin‘ (Sofie, 15 – 16. 04. 2017), sv. 1, Ústav pro jazyk bulharský ‚Prof. Lubomir Andrejčin‘, 2017.

Zlatevá, Ž. Dialektický postup k jazyku v teorii jazykové kultury Pražského lingvistického kroužku. – Bulharský jazyk, sv. 2, 2017.

Zlatevá, Ž. Proměnlivé YA – dějiny kodifikace. – Bulharský jazyk (Jazykové postoje bulharů a kodifikace spisovných norem), Příloha, 2017, s. 129 – 150.

LITERATURA AUTOREFERÁTU

Achmanová 1969: *Ахманова, О.С.* Словарь лингвистических терминов. Москва, Советская энциклопедия.

Georgievá 1990: *Георгиева, Е.* (съст.).101 въпроса за дублетите в българския език. София, ДИ „Д-р П. Берон”.

Koseriu 1990: *Косериу, Е.* Лекции по общо езикознание. София, „Наука и изкуство”.

Mathesius 1967: *Матезуис, В.* О потенциальности языковых явлений. – В: Пражский лингвистический кружок. Москва, Прогресс.

Мурдаров 2007: *Мурдаров, Вл.* Глаголи в съкратен вид. В: 99 съвета за българската граматика, С., Просвета, 95 – 97.

Murdarov 2015: *Мурдаров, Вл.* За нужните дублетни глаголни форми. – Български език, кн. 4, с. 140 – 142.

NPR/NPS 2002: Нов правописен речник на българския език. София, Хейзъл.

OPRG/OPSS 2016: Официален правописен речник на българския език. Глаголи. София, Просвета.

Paraškevov 1987: *Парашкевов, Б.* Етимологични дублети в българския език. София, Нар. просвета.

PRSBKE/PSSBSJ 1983: Правописен речник на съвременния български книжовен език. София, Изд. на БАН.

Semeňuk 1970: *Семенюк, Н. Н.* Норма. – В: Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка. Москва, Наука, с. 549 – 596.

Stančevá 2018: *Станчева, Р.* Дублетността – необходима и неизбежна. – Български език, 65, № 3, с. 48 – 61.

Čaralozová 2016: *Čaralozova, K.* Писмена практика и кодификация (За някои случаи на колебания в съвременната писмена практика, анализирани от гледна точка и на историята на кодификацията). – Български език, кн. 3, с. 19 – 29.

Weinreich, Labov, Herzog 1968: *Weinreich, U., Labov, W., Herzog, M.* Empirical Foundations of Theory of Language Change. Austin, University of Texas Press.

Vachek 2014: *Vachek, J.* Remarks on the dynamism of the system of language. Chapters from the History of Czech Functional Linguistics. Brno, Masarykova univerzita, s. 54 – 64.

Daneš 1999: *Oldrich, U.* (red.). Jazyk a text: Výběr z lingvistického díla Františka Daneše. Praha, Filoz. fak. Univ. Karlovy.

Garvin 1993: *Garvin, P.* A conceptual framework for the study of language standartization. – In: *J.Soc.Lang.* 100/101 (1993) pp. 37 – 54.

Millard 1989: *Millard, Celia M.* A biography of the English language. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc.

Sesterchen 2016: Sesterhenn, E. An overview of the phenomenon of doublets in English, Athens, Georgia. https://getd.libs.uga.edu/pdfs/sesterhenn_karen_e_201605_ma.pdf

Chovanec 2014 (red.): *Chovanec, J.* (ed.) Chapters from the History of Czech Functional Linguistics. Brno, Masarykova univerzita.

Jakobson 1929: *Jakobson, R.* Remarques sur l'évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves. – In: Travaux du Cercle Linguistique de Prague, 2, Prague.